- La *Catalanitat* del Maquis
- La Dona i el Maquis Català

Articles de Ricard de Vargas-Golarons

Índex de continguts

Primera edició, novembre de 2006

La catalanitat del maquis

Un dels aspectes de la resistència catalana antifranquista menys conegut alhora que mitificat per la població i tergiversat per les autoritats del règim de Franco, ha estat sens dubte la lluita guerrillera –també anomenada maquis-, que va tenir una forta embranzida, sobretot a finals dels anys quaranta, i que acabà l'any 1963 amb la mort i detenció dels últims guerrillers.

El maquis català, sorgit el mateix any 1939 en defensa del país i de la seva classe treballadora, ocupa un lloc destacat en la nostra història contemporània. I per fer-nos una idea de la seva magnitud, diré solament que la xifra de guerrillers morts (en enfrontaments, assassinats o afusellaments) supera el nombre de cinc-cents.

D'antuvi, cal dir que el maquis català –fonamentalment de caire llibertari- tant el rural com l'urbà, va restar profundament arrelat a la terra i identificat amb el seu poble vençut i humiliat, i que

assumí les llibertats nacionals perdudes i lluità per elles arran de l'ocupació militar de Catalunya.

Maquis i catalanitat

L'enemic dels guerrillers catalans era l'estat espanyol franquista, que mantenia sotmesa Catalunya. La seva lluita era per tant una lluita antifeixista contra la dictadura, feta des de Catalunya i des de la condició de catalans. D'aquí l'assumpció natural de la lluita per les llibertats catalanes i la coincidència amb el catalanisme polític d'enfrontament directe amb l'Estat espanyol.

Malgrat que no assumís un catalanisme polític o ideologitzat, a causa del tarannà ideològic propi, sí que en canvi va assumir plenament un catalanisme espontani, natural i conseqüent amb la defensa del País i de les seves llibertats. I és lògic que fos així perquè la terrible repressió que s'abatia sobre Catalunya queia damunt d'ells implacablement com a militants dels moviments obrers, com a resistents i com a catalans.

Un altre factor important que incidia sobre la seva catalanitat era el paisatge. Efectivament, coneixien a la perfecció les muntanyes, els rius, els camins, les dreceres, la ubicació de les carreteres i moltes contrades de la geografia catalana, per les quals sovint havien de passar, d'amagar-se o d'actuar.

Amb aquest contacte continu que mantenien quotidianament amb la terra que trepitjaven, s'hi establien uns vincles d'identificació que aprofundien enormement el seu sentit de catalanitat. Així, a través del contacte amb els diversos paisatges establien una relació amb la gent que trobaven, que els acollien, com a pagesos, masovers..., i amb els quals mantenien un contacte directe que els arrelava a la terra talment com si formessin un conjunt, una unitat indestriable amb la natura.

La fidelitat a la llengua

D'altra banda era ben palesa la seva fidelitat a la llengua. Sempre parlaven en català, fet aquest que els

obria la confiança i la simpatia a les masies. Sobre la fidelitat a la llengua esmentarem els exemples dels caps guerrillers més coneguts, com en Marcel·lí Massana, Quico Sabaté i en Facerias que en la majoria dels casos es podria dir que practicaven una mena del que ara s'anomena "bilingüisme passiu" en mantenir-se, en la majoria dels casos, parlant sempre en català, malgrat que l'altre interlocutor els parlés o els contestés en castellà. En aquest sentit, fins i tot existeix el testimoni d'un enllaç d'origen argentí dels Grups d'Acció d'en Facerias, que es catalanitzà lingüisticament i nacionalment pel contacte i l'exemple d'en Facerias.

El llegendari guerriller del Berguedà supervivent del maquis, Marcel·lí Massana, va fer unes declaracions a la premsa barcelonina, l'any 1979, en què afirmava que li molestava veure la ciutat comtal tan castellanitzada i que es negava a donar propina als taxistes que li parlaven en castellà.

Igualment, la llengua catalana era utilitzada en diverses ocasions en accions de propaganda. Aquest és

el cas de l'octaveta reproduïda aquí i escampada pels activistes dels Grups d'Acció d'en Quico Sabaté, amb un morter construït per ell mateix, pels carrers de Barcelona i d'altres ciutats catalanes, l'any 1955 en ocasió d'una visita de Franco a Catalunya.

En efecte, els homes del maquis eren tots ells homes d'acció i especialment en Quico Sabaté –mort a Sant Celoni el 5 de gener de 1960-, que deia: *(...) Considero que l'alliberament de la terra que ens va veure néixer ha d'aconseguir-se per mitjà de l'acció i no a través de discursos ni papers (...)* (referint-se a l'actitud passiva dels dirigents a l'exili de la CNT, radicats a Tolosa de Llenguadoc)

La seva intenció era que augmentés l'oposició activa al règim franquista, que el poble català eixamplés el seu horitzó alliberador i que activés les accions de protesta. Com ja hem dit d'alguna manera anteriorment aquestes guerrilles tenien fortament arrelat el sentiment de catalanitat. Ells formaven part del poble català i se sentien i actuaven com a catalans. La seva lluita, sovint

desesperada i del tot desigual, no era una lluita partidista, en que només cabien els llibertaris.

El seu objectiu era clarament abatre la dictadura que volia aniquilar Catalunya; era una lluita antifeixista en la qual cabia tothom, i en què, també estaven compromeses totes les forces democràtiques catalanes. Així en el maquis s'integrarien homes d'ideologia no llibertària, com per exemple Santi Amir Gruanyes, *El Xèrif*, militant d'Estat Català i afusellat al Camp de la Bota el 14 de març de 1952 juntament amb Pere Adrover, *El Iaio,* Josep Pérez Pedrero, Genís Urrea Piña i Jordi Pons Argilés. També cal destacar Antoni Franquesa Funoll, *El Toni*, militant del POUM integrat als Grups d'Acció d'en Facerias i mort en un enfrontament amb la Guàrdia Civil el 1950 prop de Cerdanyola.

Així mateix, el maquis comptà amb diversos contactes i ajuts de militants nacionalistes catalans i ajudà en moltes altres ocasions d'altres militants catalanistes, arribant fins i tot a organitzar, a algunes comarques, la Unió de Rabassaires i nuclis d'Esquerra

Republicana de Catalunya.

La lliçó del maquis

Per als guerrillers catalans que van combatre al maquis, la guerra no s'havia acabat. Per a ells als anys quaranta el feixisme havia guanyat una batalla, però no la guerra. No va acceptar sotmetre's al feixisme espanyol, i seguiren tossudament presentant-li batalla. No es consideraven uns vençut. Quan la nació catalana era perseguida i doblegada per la força, ells no es varen rendir ni doblegar mai, car eren i volien continuar sent homes lliures i desitjaven aferrissadament la llibertat per al seu poble.

Saber resistir, saber contraatacar als moments més difícils, heus ací la lliçó del maquis català: retornar l'esperança, la il·lusió, la satisfacció a amplies capes del poble català, humiliat i oprimit sota la bota del nou dictador. La lluita del maquis és una història que ens pertany a totes i tots, perquè forma part de la nostra història nacional, una part fonamental de la seva lluita

sense treva contra la dictadura franquista, que ennobleix la dignitat de Catalunya i la del seu poble treballador, als anys més durs i difícils de la nostra història contemporània.

Ricard de Vargas-Golarons

L'Heura, Sta. Coloma de Gramanet, n 21 maig del 1992

La dona i el maquis català

Podríem dir que com en el cas de les pel·lícules del *far-west*, hom pensa, també que el maquis, caracteritzat per accions bèl·liques i resistents, és *cosa d'homes*, que és una lluita guerrillera protagonitzada exclusivament pel sexe viril i dominant.

Tanmateix, aquest tòpic masclista ens amaga, ens priva de valorar justament, de col·locar en el seu lloc, el paper que va tenir la dona en la lluita guerrillera al nostre país. Té tanta importància la participació de la dona en la lluita guerrillera que es pot afirmar clarament que el maquis no hauria pogut existir sense l'activisme femení.

El rol social

Als anys 40 i 50, l'època del maquis, la dona tenia una clara supeditació a l'home. I tenia una sèrie de rols fixos, com la cura i l'educació dels fills, tota la feina de casa, mentre el marit era al cafè amb els amics. Tot i treballar tots dos, aquesta submissió social secular era acceptada fins i tot en la immensa majoria de l'oposició resistents al règim franquista.

Malgrat aquests condicionaments socials d'opressió

que tenia la dona catalana, i que feia que passés a un segon rengle, passiu, quan al protagonisme polític –social, l'actuació de la dona en el maquis tingué una gran importància i es manifestà en dos vessants: la lluita directa a la guerrilla i l'ajut.

Guerrilleres actives

Hi hagué diverses dones que lluitaren i participaren en nombroses accions. A la Vall d'Aran, l'octubre de 1944 se'n varen distingir algunes per la seva valentia i coratge: Pilar Vázquez, de la Brigada 21, en el setge de Vièlha, Consuelo Carriedo, oficial de la Brigada 402, "Ramona", de gran coratge... També el 1944 fou aniquilat al Montsant un grup guerriller –el del "Patacó"-, i tres guerrilleres van ser fetes presoneres. Alhora fou detinguda una altra guerrillera a Sant Esteve de Bas.

Al maquis urbà inicial de primers dels 40, Julia Romera, de Santa Coloma de Gramenet, participà activament en els Grups de Resistència de les Joventuts Llibertàries. Va ser detinguda i va morir a causa de les tortures sofertes.

Teresa Pla Messeguer, coneguda com "La Pastora", "Durruti" o "Teresona", va ser in cap guerriller, molt actiu i conegut per les zones on actuà: el Maestrat, d'on procedia, les

comarques del sud de Tarragona i la Franja de Ponent. Una de les accions que se li atribueix –segons diversos testimonis-, és l'execució d'alcaldes falangistes notoris a la plaça pública, davant de tots els veïns.

Una altra dona que es destacà en el maquis urbà fou Joaquima Dorado, activista del Moviment Llibertari de Resistència, 1946-48, i col·laboradora del Grup de Quico Sabater.

Xarxes d'evasió al Pirineu

També cal fer esment de la perillosíssima tasca duta a terme per moltes dones en les xarxes d'evasió que travessaven el Pirineu, tot salvant milers de vides perseguides pels nazis, com Segona Montero, "Conxita", o Pilar Ponzan, germana de Francesc Ponzan Vidal, organitzador d'una important cadena d'evasió, considerat heroi nacional a França.

La tasca d'ajut de la dona al maquis ha estat fonamental per a l'existència de la lluita guerrillera, car tant a la muntanya com a la ciutat, les dones han fet d'enllaços (amb altres guerrillers o companys d'organització amb qui el maquis no podia contactar directament per raons de seguretat), pel proveïment de queviures als guerrillers, assessorament, com a

punts de suport, en cases i llocs de refugi per al maquis, informació, pas i trasllat d'armes, etc.

Solidaritat antifranquista

L'ajuda de la dona; essencial per als homes del maquis, va estar motivada per la seva solidaritat antifranquista. Hi participaren tant militants d'organitzacions clandestines (principalment de CNT i Joventuts Llibertàries) com dones anònimes no militants. Van ser moltes les dones detingudes per ajudar al maquis; de vegades moltes detencions massives anaven acompanyades de l'evacuació de nombroses masies, situades estratègicament pel maquis català, que els servien d'aixopluc.

D'entre les nombroses dones que donaren suport al maquis esmentarem només unes quantes, com Manuela Moreno, que actuà d'enllaç i de suport al maquis, a Maella (Franja de Ponent), ajudant els guerrillers en tot allò que necessitaven. Aquesta dona arribà fins i tot a col·locar una bandera republicana a la torre del castell del poble el 14 d'abril de 1947. Lourdes Viella i les germanes Pajarol, de Gironella, ajudaren moltíssim, entre moltes altres, al maquis de Marcel·lí Massana.

Quan al maquis urbà, Esperança Moreno féu d'enllaç del grup de Facerias alhora que realitzà tasques d'informació i de proveïment de queviures. Enriqueta Milà ajudà el grup de Quico Sabaté en nombroses ocasions, com Montserrat Cunill i Amèlia Soriano –també de Terrassa-, punts de suport i transport d'armes; Pilar Això, de Ripoll, Benvinguda Gimeno, de Moià i Valentina Crespo, Jesusa Unazue i Dolors Masvidal, de Barcelona, totes com a punts de suport dels grups de Quico Sabater.

També cal fer esment d'algunes militants del PSUC, com Tomasa Cuevas, que actuà d'enllaç de la guerrilla comunista, transportant armes en tren i a través de la ciutat. També feren d'enllaç i transport d'armes Raquel Pelayo i Conxita Montaner, les quals, passant per excursionistes traslladaven armes dins de les seves motxilles els diumenges al matí, des d'un lloc lloc situat entre Santa Coloma i Mollet –on eren enterrades- fins a Barcelona.

Així, per la submissió social i davant l'home, foren poques les dones guerrilleres que s'incorporaren al maquis; en canvi, la dona si que aportà una importantíssima ajuda en qualitat i en nombre al maquis.

Un ajut imprescindible

Cal tenir en compte que a causa de la terrible repressió i ocupació franquistes, la lluita guerrillera esdevenia molt difícil i arriscada, i era la dona la que feia allò que el guerriller no podia fer i que alhora li era indispensable per a continuar la lluita i sobreviure. Per tant, sense aquestes accions solidàries de la dona, a hores d'ara no es podria parlar del maquis a Catalunya.

Ricard de Vargas-Golarons

Diari de Barcelona – 7/1/1989

Ricard de Vargas-Golarons és escriptor, historiador i cineasta català. De jove fou militant del *Moviment Ibèric d'Alliberament* (MIL), on fou company de *Salvador Puig i Antich*, i més tard de l'*Organització de la Lluita Armada* (Olla). Ha col·laborat a la revista *Altres Nacions* i darrerament és un dels promotors de la rehabilitació de la figura de *Puig i Antich*.

Edita: ***Negres*** ***Tempestes***